

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Zarządzania

Warszawa, 9 września 2021

Dr hab. Marcin Żemigala
Katedra Teorii Organizacji i Zarządzania
Wydział Zarządzania
Uniwersytet Warszawski
mzemigala@wz.uw.edu.pl
ul. Szturmowa 1/3, 0
2-678 Warszawa

RECENZJA

Osiągnięć naukowych dr Anny Doś

sporządzona w związku z postępowaniem w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego
prowadzonym przez Komitet Naukowy Dyscypliny Ekonomia i Finanse
Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach

Recenzja składa się z 7 punktów:

1. Podstawy formalno-prawne sporządzenia recenzji.
2. Otrzymana dokumentacja.
3. Ogólne informacje o karierze naukowej Habilitantki.
4. Ocena głównego osiągnięcia naukowego.
5. Ocena pozostałego dorobku naukowego.
6. Ocena aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej uczelni.

1. Podstawy formalno-prawne sporządzenia recenzji

Recenzja została sporządzona w oparciu o pismo nr 92/2020/2021/W z dnia 13 sierpnia 2021 roku podpisane przez Prof. dr. hab. Grzegorza Kończaka Przewodniczącego Komitetu Naukowego Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Ww. Komitet Naukowy, działając na podstawie art. 221 ust. 5 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2020 r. poz. 85 z późn. zm.) w dniu 15 lipca 2021 powołał Komisję Habilitacyjną w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego dr Annie Doś w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse pod przewodnictwem Prof. dr. hab. Krzysztofa Jajugi z Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Zostałem powołany w skład tej komisji do roli Recenzenta. Wraz w ww. piśmie otrzymałem kompletną dokumentację postępowania.

UNIwersYTET WARszAWSKI

Wydział Zarządzania

Ocenę osiągnięć naukowych dr Anny Doś sporządziłem w oparciu o wymagania określone w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (druga przesłanka). W recenzji odniosłem się też do wymagań określonych w art. 219 ust 1 pkt 1 i 3 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (pierwsza i trzecia przesłanka).

2. Otrzymana dokumentacja

Otrzymana dokumentacja postępowania składa się z:

1. Pisma wymienionego w punkcie 1 recenzji.
2. Wniosku z dnia 18 stycznia 2021.
3. Dokumentacji osiągnięć naukowych (kserokopie opublikowanych monografii oraz rozdziałów w monografiach naukowych) – Tom 1.
4. Dokumentacji osiągnięć naukowych (kserokopie opublikowanych artykułów w czasopismach naukowych) – Tom 2.
5. Dokumentacji osiągnięć naukowych (kserokopie opublikowanych artykułów w czasopismach naukowych) – Tom 2a.
6. Dokumentacji osiągnięć dydaktycznych (kserokopie opublikowanych rozdziałów w podręcznikach akademickich).
7. Monografii naukowej: A. Doś, Czynniki społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw – ujęcie systemowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2020, 386 stron.

Dokumentacja została przygotowana bardzo starannie, poszczególne tomy dokumentów są zbindowane, wydruki są dobrej jakości, edytorsko dokumentacja jest bez zarzutów. Widać duży porządek w dokumentach. Całość została dostarczona w oddzielnej teczce. Do dokumentów przygotowanych przez Habilitantkę w wersji drukowanej dołączono także pendrive'a z wersją elektroniczną. Na pendrivie znajduje się 5 folderów zatytułowanych tak samo jak kolejne tomy dokumentów w punktach 2-6. Brakuje elektronicznej wersji monografii z punktu 7 ale prawdopodobnie jest to spowodowane kwestiami technicznymi i/lub proceduralnymi niezależnymi od Habilitantki.

3. Ogólne informacje o karierze naukowej Habilitantki

Dr Anna Doś jest adiunktem w Katedrze Finansów Przedsiębiorstw i Ubezpieczeń Gospodarczych w Kolegium Finansów na Uniwersytecie Ekonomicznym w Katowicach.

Doktorat z nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii obroniła na Uniwersytecie Ekonomicznym w Katowicach, na Wydziale Finansów i Ubezpieczeń 16 grudnia 2010 roku. Promotorką w przewodzie doktorskim była Prof. dr hab. Krystyna Znaniecka a recenzentkami Prof. dr hab. Grażyna Borys oraz Prof. UE dr hab. Halina Zadora. Tytuł rozprawy doktorskiej: Ryzyko ekologiczne przedsiębiorstw na rynku ubezpieczeń majątkowych. Warto zaznaczyć, że rozprawa otrzymała II nagrodę w X edycji konkursu na najlepszą pracę doktorską z dziedziny ubezpieczeń gospodarczych i społecznych organizowanego przez Rzecznika Ubezpieczonych i Gazetę Ubezpieczeniową pod patronatem KNF i MNiSW. **Tym samym potwierdzam spełnienie przesłanki 1.**

6 lat wcześniej (2004) Habilitantka uzyskała tytuł zawodowy magistra ekonomii na kierunku Finanse i Rachunkowość w tej samej jednostce. Promotorką pracy magisterskiej pt. Wpływ polityki podatkowej na dochody gmin była Prof. zw. dr hab. Halina Buk.

Od 2004 do dzisiaj Habilitantka pracuje w tej samej jednostce, w której studiowała i broniła doktorat.

4. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Głównym osiągnięciem naukowym wskazanym przez Habilitantkę jest monografia naukowa: A. Doś, Czynniki społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw – ujęcie systemowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2020, 386 stron. Recenzentem wydawniczym był Prof. dr hab. Bogusław Fiedor z Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Książka składa się z wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia, aneksu, spisu literatury, spisu równań, spisu rysunków i spisu tabel. Główny tekst od początku wstępu do końca zakończenia do około 300 stron.

We **wstępie** Habilitantka formułuje problem badawczy: „eksploracja, klasyfikacja i eksplikacja czynników CSR”. Jednocześnie w przypisie objaśnia, że chodzi o przyczyny wywołujące skutek, jakim jest prowadzenie działalności przez przedsiębiorstwo w sposób społecznie odpowiedzialny (s. 9 i 10). Sformułowany w monografii problem badawczy jest

UNIwersytet Warszawski

Wydział Zarządzania

bardzo ogólny. Zasadne byłoby jego doprecyzowanie, większe ustrukturyzowanie. Terminy takie jak eksploracja, klasyfikacja, eksplikacja wymagają wyjaśnienia. Same w sobie są one bardzo szerokie. Jest co prawda odniesienie, w przypisie 5 na s. 10 do źródła literaturowego, jednak taki krok nie rozwiewa wątpliwości czego tak naprawdę problem badawczy ma dotyczyć. Sformułowanie problemu badawczego powinno być jasne, precyzyjne, niebudzące wątpliwości co do jego interpretacji, nie powodujące zastanawiania się co Autor formułujący problem miał na myśli. Problem sformułowany przez Habilitantkę nie jest nieprawidłowy ale zasadne byłoby jego doprecyzowanie.

Następnie Habilitantka na podstawie problemu badawczego formułuje główny cel: identyfikacja i ocena instytucjonalnych, organizacyjnych i indywidualnych czynników CSR rozpatrywanych w sposób systemowy, a więc z uwzględnieniem powiązań zachodzących między tymi trzema poziomami CSR. Cel jest sformułowany poprawnie, osadzony w problemie badawczym, szczegółowy i jasny.

Sformułowano też, w odniesieniu do celu głównego, cele szczegółowe – teoriopoznawcze i aplikacyjne.

Jako cele teoriopoznawcze wymienione zostały:

1. Prezentacja teoretycznych podstaw koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa i jej ewolucji.
2. Teoretyczna identyfikacja czynników CSR w nurtach metodologicznych: ekonomii neoklasycznej, ekonomii instytucjonalnej i ekonomii behawioralnej.
3. Wypracowanie ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych założeń dla systemowego podejścia modelowego w identyfikacji czynników społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw.

Cele te są co do zasady poprawnie sformułowane, nie budzą wątpliwości interpretacyjnych, są jasne i jednoznaczne oraz zawierają wystarczającą liczbę szczegółów. Jednak cel 1 mógłby zostać pominięty. W takiej formie nie można uznać, że ma walor nowości. Teoretyczne podstawy CSR oraz jej ewolucja były przez wielu autorów opisywane i analizowane na wiele różnych sposobów. Chociaż trudno pominąć tych treści w monografii to nie muszą one się zawierać w zestawie celów.

Jako cele aplikacyjne wymienia się:

1. Praktyczna weryfikacja wyróżnionych czynników społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw w układzie trzech poziomów: instytucjonalnego, organizacyjnego i indywidualnego.
2. Empiryczna weryfikacja interakcji występujących między czynnikami CSR.

Do tych celów nie mam uwag. Uznaję je za poprawne i właściwie określone.

Habilitantka w kolejnym kroku sformułowała najpierw tezy a następnie hipotezy. Można snuć długie wywody na temat relacji między hipotezami (w ogólnym ujęciu przypuszczeniami) a tezami (w ogólnym ujęciu stwierdzeniami). Jeden z poglądów jest taki, że hipoteza jest udowodniana w procesie weryfikacji i może wtedy stanowić podstawę do postawienia tezy (stwierdzenia). U Habilitantki widać odmienną logikę. Najpierw stawia tezy (coś zakłada) a następnie coś przypuszcza (stawia hipotezy) i je weryfikuje. Moim zdaniem jest to pewne odwrócenie porządku. Ale to tylko jeden z głosów w długiej dyskusji nad metodami badawczymi w naukach o zarządzaniu i kolejnymi krokami w procedurach badawczych. Przyjmuję pogląd Habilitantki niezależnie od tego czy się z nim zgadzam czy nie. Taką logikę przyjęła. Jednak bez szkody dla procesu badawczego byłaby rezygnacja z zestawu tez. Poza tym teza 1 jest bardzo ogólna i wydaje się naiwna. Można postawić tezę o wymaganiu jakiegokolwiek innego podejścia niż systemowe i w zasadzie nic to nie powoduje. To nie są stwierdzenia ani jednoznacznie prawdziwe ani jednoznacznie fałszywe. Moim zdaniem ta teza jest zbyt kategoryczna. Pozostałe są już lepiej sformułowane. Z punktu widzenia formalnego oceniam je jako poprawne. Zestaw czterech hipotez jest dobrze sformułowany. Hipotezy są możliwe do weryfikacji i zawierają wystarczające zestawy zmiennych. Pewnym wyjątkiem jest hipoteza 4, która jest trudna w jednoznacznej weryfikacji. Samo istnienie interakcji jest dość oczywiste ale to czy te interakcje uzasadniają konieczność systemowego podejścia analiz czynników CSR wydaje się już trudne w procesie weryfikacji. Termin „konieczność” jest kategoryczny (trzeba coś zrobić koniecznie), termin „uzasadnienie” jest natomiast rozmyty (z konstrukcji hipotezy nie wiadomo co on oznacza). Nie są to jednak poważne błędy dyskwalifikujące sformułowane hipotezy. To raczej drobne uchybienia.

Dalsza część wstępu to tradycyjny zarys struktury i krótka charakterystyka zawartości monografii.

Rozdział 1 trafnie już w tytule wyjaśnia, że CSR to koncepcja a nie zaś jak niekiedy próbuje się pisać idea, podejście lub jeszcze inaczej. Podzielam zdanie Habilitantki, że jest to koncepcja, tak też wynika z literatury przedmiotu i różnych definicji CSR. Analizując ewolucję CSR Habilitantka przyjęła, że lata siedemdziesiąte są granicą i uzasadniła taką datę

UNIwersytet Warszawski

Wydział Zarządzania

graniczną. W rozdziale 1.1. analizuje literaturę do pierwszej połowy lat 70tych a w rozdziale 1.2. od połowy lat 70tych. Sama analiza literatury jest dobra, przywoływane są znane prace i te już starsze klasyczne (Bowena, Carrola, Davisa, Fredericka, Waltona i in.) i te nowsze (Matten, Crane, Pinkston, nowsze prace Carrola). Ten przegląd uważam za udany. Ma jednak pewne mankamenty. Nie przedstawiono innych przeglądów uwzględniających ramy czasowe, a takie były prowadzone także i przez samego Carrola. Sam model Carrola też ulegał przez lata różnym modyfikacjom co nie zostało wyeksponowane a jest o tyle ważne, że właśnie na modelu Carrola (tym klasycznym w kształcie piramidy) Habilitantka opiera własne dalsze prace. Wreszcie moim zdaniem za mało uwagi poświęcono najnowszym podejściom, czy modelowym ujęciom CSR. Przydałaby się głębsza dyskusja nad dorobkiem w tym zakresie np. Portera i Kramera, Mattena i Moona, McWilliams i Siegela, szersza dyskusja o wkładzie Freemana i innych często cytowanych autorów. Odniesienia do niektórych z tych autorów znajdują się w różnych miejscach monografii jednak brakuje ich większego wyeksponowania w części dotyczącej rozwoju koncepcji CSR. Nie stoję na stanowisku, że każda praca powinna zasadać się na SLR ale gdyby taki przegląd był chociaż wstępnie przeprowadzony albo sporządzona prosta analiza bibliometryczna tego tematu to łatwiej byłoby wybrać te pozycje, które są istotne. Uważam że Autor nie musi zawsze robić tego typu analiz i je szczegółowo prezentować w pracy ale zdecydowanie one pomagają w określeniu ram literaturowych. Cenię sobie subiektywny dobór i subiektywną analizę Autorki. Stąd oceniam ostatecznie przegląd literatury Habilitantki jako ciekawy i dobrze przeprowadzony. Podobnie jak rozdział 1.3, gdzie jest próba analizy terminu CSR jako terminu naukowego. To ważne, że Habilitantka widzi i komentuje różnorodność podejść do tego terminu i jest świadoma pewnych nieporozumień wokół niego. To świadczy o dojrzałości badacza, który krytycznie się przygląda zjawisku. Tematyka podejścia systemowego do CSR w rozdziale 1.4. jest zbyt pobieżnie potraktowana tym bardziej, że to ma być ważny element badań. To raczej uzasadnienie przyjętego przez Habilitantkę ujęcia badawczego osadzającego się na interakcjach między czynnikami instytucjonalnymi, indywidualnymi i organizacyjnymi. Ale brakuje tutaj osadzenia tego ujęcia w podejściu systemowym, w ogólnej teorii systemów. Pozwoliłoby to bardziej zakorzenić to co Habilitantka proponuje w literaturze dotyczącej systemów i teorii systemów. Zabrakło też jasnego zdefiniowania systemu i podejścia systemowego. Jest co prawda odniesienie do Bertalanffyego na s. 55 ale to bardzo skrótowa definicja. Podczas gdy samych systemów jest wiele, są one różne i różnie definiowane, podobnie z relacjami, które dla tych systemów są kluczowe. Literatura na ten temat jest bogata, zarówno ta starsza jak i bardziej współczesna.

Cały rozdział 1 mimo pewnych niedoskonałości jest przygotowany rzetelnie. Widać znajomość literatury przedmiotu. Habilitantka sprawnie porusza się w materii dotyczącej CSR. Braki o jakich pisałem wcześniej nie są dyskwalifikujące. Literatura na temat CSR jest

UNIwersytet Warszawski

Wydział Zarządzania

bardzo bogata i nie sposób w przeglądzie literatury zamieścić wszystkich dotychczasowych pozycji i podejść. Te najważniejsze Habilitantka zamieściła i przeanalizowała wystarczająco szczegółowo.

W **rozdziale 2** (czynniki CSR w paradygmacie ekonomii głównego nurtu) Habilitantka proponuje własny autorski model czynników CSR w neoklasycznej teorii przedsiębiorstwa. Po wyjaśnieniu kwestii związanych z ekonomią neoklasyczną, teorią przedsiębiorstwa, teorią finansów przedsiębiorstwa i różnymi sposobami pomiaru efektywności finansowej przedstawia wzory funkcji użyteczności właścicieli przedsiębiorstwa w modelu inwestycyjnym przedsiębiorstwa, EVA, WACC i NOPAT. Opiera się także na piramidzie Carrola. Podejście takie jest słuszne, tekst jest napisany poprawnie i widać znajomość przedmiotu analizy. Jednak brakuje pogłębionego uzasadnienia dlaczego akurat piramida Carrola została przyjęta jako koncepcja odniesienia. Pogłębiona analiza dorobku Carrola, o której pisałem wcześniej, prawdopodobnie pozwoliłaby to uzasadnić. Stosowanie niektórych terminów wydaje się wyrwane z kontekstu a można było tego uniknąć rozszerzając analizę literatury. Np. na s. 65 użyty jest w cudzysłowie termin „strategiczny CSR” i w zasadzie nie wiadomo co to znaczy. Gdyby analiza literatury uwzględniła szerzej dorobek Portera i Kramera w CSR to byłoby jasne. Podobnie terminy takie jak „system otwarty” czy „zależności systemowe” (s. 66). Tutaj widać, że zasadne byłoby przeprowadzenie analizy literatury z zakresu właśnie ogólnej teorii systemów. To są pewne potknięcia. W podrozdziale 2.1.2 Habilitantka konstruuje różne równania dla poszczególnych interesariuszy. Przyjęty został pewien ich zestaw ale nie wynika on z wcześniejszej dyskusji dotyczącej teorii interesariuszy. Jest on poprawny jednak wyprowadzenie go z literatury, przedyskutowanie i uzasadnienie byłoby wskazane. Konstruowane równania są interesujące, uzupełniają dotychczasowe badania nad CSRem i nad jego ekonomicznymi kontekstami. Subiektywne wywody Habilitantki są dojrzałe i dostatecznie pogłębione. To czego w tym miejscu brakuje to głębsza dyskusja o różnych podobnych równaniach. Owszem pojawiają się te elementy, np. Bollen, Gordon, Mota. Jednak każde z równań mogłoby być wyprowadzone z dyskusji innych podobnych zakresem równań, co najmniej kilku, w takiej dyskusji można by zaprezentować to co już jest i wyeksponować wartość dodaną tego co proponuje Habilitantka. To by też uzasadniało propozycje Habilitantki, pokazywało ich wyższą wartość/jakość przez dyskusję wad i zalet dotychczasowych podobnych równań. Pozwoliłoby to też zobiektywizować własne założenia Habilitantki jakie czyni przy omawianiu kolejnych propozycji równań.

W rozdziale 2.2. są przeanalizowane i odniesione do ekonomii neoklasycznej takie podejścia jak instrumentalna teoria interesariuszy, teoria zasobowa, teoria sygnalizacji i teoria agencji. To bardzo dobrze przygotowany fragment monografii, na dobrym poziomie analitycznym. Widać znajomość literatury, umiejętności własnej krytycznej analizy, łączenia wątków. Tekst

UNIwersytet Warszawski

Wydział Zarządzania

jest bardzo interesującym głosem w dyskusji w ramach ekonomii, głosem dobrze osadzonym w badaniach i w literaturze przedmiotu. Rozważania rozdziału 2 są podsumowane w rozdziale 3.2.

Rozdział 3 dotyczy czynników CSR w paradygmacie ekonomii instytucjonalnej. To dobrze napisany rozdział. Habilitantka wychodząc od podziału na tradycyjny instytucjonalizm, neoinstytucjonalizm i nową ekonomię instytucjonalną stopniowo pogłębia analizy i wyprowadza z nich własne wnioski i propozycje w zakresie czynników CSR. Szczególny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse dostrzegam w zestawieniu i interpretacji podejścia Williamsona i Carrola (tradycyjnej piramidy CSR) oraz wyjaśnienie w jakim stopniu instytucje rynkowe (neoliberalne) harmonizują bądź nie z instytucjami stymulującymi zaangażowanie przedsiębiorstw w CSR. Ważne, że Habilitantka posługuje się w wywodzie różnymi istotnymi pojęciami teoretycznymi jak np. izomorfizm i jego odmiany, legitymizacja czy pole organizacyjne. Chociaż nie unika też potknięć, np. zastosowane pojęcie „funkcji kustosza relacji przedsiębiorstwa z otoczeniem” (s. 110) wymagałoby wyjaśnienia i osadzenia w literaturze.

Rozdział 4 to natomiast rozważania na temat czynników CSR w paradygmacie ekonomii behawioralnej. W tym rozdziale Habilitantka początkowo tłumaczy powstanie i rozwój ekonomii behawioralnej co jest ważne dla logii całego wywodu, który następnie jest poświęcony wyjaśnianiu ekonomii behawioralnej w kontekście CSR. Jest to zrobione dokładnie i wystarczająco pogłębione oraz oparte na literaturze przedmiotu. Ten element monografii wnosi istotny wkład w dziedzinę ekonomii i finansów w zakresie świeżej dyskusji dotyczącej ekonomicznych kontekstów CSR. Własne propozycje Habilitantki są dojrzałe i krytyczne. Ważne, że dużo miejsca jest poświęcone analizie homo oeconomicus, co jest z jednej strony obszarem już mocno wyeksploatowanym w badaniach ale z drugiej obszarem istotnym dla analiz wiążących ekonomię i CSR. Cenne są analizy odwołujące się do różnych teorii (np. psychologicznego posiadania, behawioralnej teorii przedsiębiorstwa, teorii wyższych poziomów, teorii społeczno-poznawczej) i zestawiające je z CSR. Są pewne niedociągnięcia tego rozdziału. Dobrze byłoby niektóre dość stanowcze stwierdzenia rozwinąć i zakorzenić w literaturze (np. „w literaturze z zakresu CSR badania skoncentrowane na poziomie indywidualnym są dużo rzadsze niż badania poświęcone poziomowi instytucjonalnemu i organizacyjnemu” (s.138)), użyte pojęcie „strategicznego CSR” nie jest dokładnie i wystarczająco wyjaśnione, nie jest też jasne czy Habilitantka pojęcia klienta i konsumenta używa wymiennie (co byłoby niepoprawne, na s. 138 raz jest konsument a raz klient)).

Rozdział 5 to metateoretyczne założenia projektowania badań w obszarze CSR. Rozważania w tej części pracy budują fundament do zaprojektowania badań własnych. Dyskusje o różnych paradygmatach (przyjęto podział Burrella i Morgana) są dojrzałe i pogłębione a co ważne krytyczne. Widać w nich dojrzałość Habilitantki jako badaczki, która nie przyjmuje pewnych założeń ale szuka w nich sensu i zasadności. Habilitantka celnie podkreśla, że „paradygmaty w obszarze CSR nigdy nie zostały nazwane”. Świadomość ograniczeń poszczególnych paradygmatów i systematyki Burrella i Morgana także świadczy o dojrzałości badawczej. Ostatecznie wybrano do dalszych badań paradygmat interpretacyjny ale też nie w sposób kategoryczny, co należy w najwyższym stopniu docenić. Zaznacza się, że będzie to wiodący paradygmat eksploracji i że chodzi o uniknięcie redukcji w badaniu CSR (s.175.). Uważam, że takie elastyczne podejście jest najwłaściwszym wyborem, który nie tworzy ograniczeń lecz otwiera perspektywę. Habilitantka po wyjaśnieniu przyjęcia pewnych założeń proponuje opisowy model czynników CSR (bazuje na modelu D. Wood), który wyjaśnia i na zakończenie rozważań identyfikuje zestaw trzech grup czynników (s. 178):

- „Instytucje determinujące uzyskiwanie i utrzymywanie legitymizacji przez przedsiębiorstwo (instytucje występujące na poziomie 1, 2 oraz na poziomie pola organizacyjnego) – poziom instytucjonalny analizy,
- Właściwości przedsiębiorstwa określające możliwości odpowiadania na presje instytucjonalne oraz kształtujące swobodę działania menedżerów – poziom organizacyjny analizy,
- Właściwości behawioralne menedżera istotne dla podejmowania decyzji złożonych, myślenia moralnego oraz wykorzystywania swobody menedżerskiej – poziom indywidualny analizy”.

To czego moim zdaniem zabrakło to dokładne przedstawienie procedury, według której Habilitantka przyporządkowała konkretne badania CSR do paradygmatów. Widać też brak, który dostrzegam od początku lektury monografii, w zakresie analiz dotyczących czynników. Pojawia się bowiem zestaw czynników ale wciąż nie wiadomo co czynnikiem jest a co nie jest i jak je dokładnie zidentyfikowano. Zasadne byłoby dokładne wyprowadzenie tych wątków z literatury. Te elementy pozwoliłyby bardziej zobiektywizować rozważania Habilitantki, zakorzenić je w dotychczasowych badaniach na podobne tematy.

Rozdział 6 to ramy koncepcyjne badań własnych w świetle wstępnej oceny praktyk CSR. Habilitantka wychodzi z założenia, że zestaw praktyk/działań CSRowych w modelowym ujęciu jest taki jak na rys. 26 na s. 181 jednak nie ma ku temu uzasadnienia wyprowadzonego z dyskusji literaturowej. Pojawia się też trochę chaosu terminologicznego: „kategorie”, „praktyki” i „działania” CSRowe oraz „przejawy” CSR a także „pozycjonowanie” CSR. To wszystko jest zawile i znaczenie poszczególnych terminów nie jest jasne i jednoznaczne. Na

UNIwersYTET WARSAWSKI

Wydział Zarządzania

s. 182 pojawia się pewna dyskusja o strategii i strategicznym wymiarze CSR, która zasadna byłaby już wcześniej gdy Habilitantka zaczynała używać terminów związanych z tymi zagadnieniami. W przypisie 216 na s. 182 jest błąd: ISO 2600012, chyba chodziło ISO 26000. Poza tym trochę za późno na przytaczanie definicji CSR. Na s. 183 też pojawia się pewien błąd. AA 1000 SES to nie standard z trzema zasadami: włączania, istotności i odpowiadania. Owszem przywołuje on te zasady ale pochodzą one z normy AA1000 APS, AA 1000 SES dotyczy zaangażowania interesariuszy (jak sama Habilitantka słusznie podkreśla). Poza tym w aktualnej normie AA1000 APS są już 4 zasady w miejsce wcześniejszych 3, uzupełnia je jeszcze zasada wpływu (impact). Habilitantka nadużywa czasami pewnych sformułowań np. „najczęściej spotykany” (s. 184, 185) ale nie przedstawia dyskusji uzasadniających to, że coś jest najczęstsze. Takie elementy widać też w innych częściach pracy (np. s. 235 – „istnieje stosunkowo niewiele studiów empirycznych badających czynniki, które mogą spowodować, że menedżerowie postrzegają odpowiedzialność przedsiębiorstwa za oddziaływanie na społeczeństwo i środowisko w sposób szeroki bądź ograniczają rozumienie roli przedsiębiorstwa do generatora wartości dla właścicieli”, s. 237 – „cechą badaną w ostatnich latach najczęściej jako czynnik elastyczności w kontekście biznesowym jest płeć” itp.) Trafnie Habilitantka pisze o standardach raportowania CSR opracowanych przez GRI. Jednak wymieniając przy tym takie programy i normy jak wytyczne OECD, UNGC, AA 1000 i ISO 26000 popełnia pewną nieścisłość, nie są to bowiem narzędzia ściśle przeznaczone do raportowania.

W dalszej części rozdziału 6 (rozdział 6.2) zaprezentowane są ramy koncepcyjne badań własnych. To dobrze przygotowany podrozdział. Jest uporządkowany i jasny. Narracja jest spójna. Wiąże wcześniej analizowane elementy takie jak zestaw czynników, wybrany model uwzględniający aspekty instytucjonalne, organizacyjne i indywidualne, hipotezy badawcze czy dyskusje o paradygmatach. Czytelnik jest prowadzony przez Habilitantkę, która w sposób systematyczny pisze co i dlaczego będzie w kolejnych częściach wywodu. Widać tutaj dojrzałość Habilitantki jako badaczki skomplikowanej, złożonej materii. W podrozdziale 6.3 Habilitantka deklaruje, że przeprowadzi opisowe studium przypadku Polski jako instytucjonalnego otoczenia dla przedsiębiorstw podejmujących decyzję o zaangażowaniu w CSR. W tym celu podejmuje się różnych uproszczeń, gdyż inaczej zadanie byłoby niemożliwe do wykonania. Jest też świadoma tych uproszczeń – s. 210. Można dyskutować nad skalą uproszczeń. Np. w kwestii kultury nie rozróżniła kultury organizacyjnej i narodowej, nie podjęła ważnego wątku kultury jako zmiennej zależnej i niezależnej, pominęła istotny dla przedsiębiorstw model Scheina, skoncentrowała się na podejściu Hofstede a pominęła badania Trompenaarsa i Hampden-Turnera o kulturach kapitalizmu. Przy religijności natomiast brakuje dokładnego odniesienia np. do statystyk Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego. Ale obierając jako przedmiot badań kraj i to tylko jako pewien

element całej koncepcji badawczej takie uproszczenia są konieczne. Oparcie się na dorobku Hofstede czy na statystykach GUS i podparcie się inną literaturą uważam za usprawiedliwione. Zabrakło jednak przyporządkowania rozważań w rozdziale 6.3 do hipotez. Podrozdział 6.4 dotyczy instytucjonalnych czynników CSR występujących na poziomie ładu. Te rozważania są poprawne, prosto skonstruowane i nie budzą poczucia zagubienia terminologicznego. Widać, że Habilitantka kontroluje narrację i podporządkowuje ją zawartości hipotezy. Na końcu podrozdziału przytacza hipotezę 1 i podaje co będzie zrobione w kolejnych krokach w celu jej weryfikacji.

Podrozdział 6.5 dotyczy czynników organizacyjnych CSR. Także i tu logika wyводу jest podobna i prawidłowa. Wiąże treść podrozdziału z komponentami widocznymi w hipotezie drugiej czyli zasobami, strukturą zasobów przedsiębiorstwa, efektywnością ich wykorzystania i strukturą finansowania. Na końcu jest komentarz odnoszący się do hipotezy 2 i nakreślenie kolejnych kroków badania.

Podrozdział 6.6 dotyczy czynników indywidualnych CSR. Jest analogicznie skonstruowany. Są odniesienia do treści hipotezy 3: demografia, edukacja menedżerów. Są też nakreślone dalsze kroki analiz. Jest też odniesienie do hipotezy 4, która dotyczy interakcji między czynnikami instytucjonalnymi, organizacyjnymi i indywidualnymi i są zarysowane dalsze kroki w kierunku jej weryfikacji.

Ogólnie w rozdziale 6 podrozdziały 6.4, 6.5 i 6.6 są dobrze przygotowane. 6.3 jest mocno uproszczony i wymyka się porządkowi zaproponowanemu przez hipotezy. 6.2 jest bazą dla tych podrozdziałów i oceniam go pozytywnie. Natomiast w 6.1 jest pewna liczba błędów i niedociągnięć powodujących wrażenie nieuporządkowania lub zbyt małego uzasadnienia doboru wątków.

Rozdział 7 dotyczy wyników badań własnych nad czynnikami CSR w praktyce polskich przedsiębiorstw niefinansowych. W podrozdziale 7.1 wybrana jest metoda pozyskiwania danych o CSR, które będą stanowiły podstawę dalszych badań. Po krytycznej analizie kilku metod ostatecznie Habilitantka zdecydowała się na ilościową analizę treści. Decyzja ta jest poprzedzona uzasadnieniami i uznaje ją za właściwą i zasadną.

Podrozdział 7.2 dotyczy zmiennej zależnej i jest dobrze opracowany. Uzasadnienia dotyczące dalszych badań na raportach przedsiębiorstw, na przedsiębiorstwach notowanych na GPW w latach 2014-17 są wystarczające i świadczą o znajomości procesów i procedur badawczych. Podobnie rozważania i decyzje w zakresie kodowania i ostateczny zaproponowany zestaw kodów pozwala ocenić Habilitantkę jako dojrzałą badaczkę. Ostatecznie do badania wzięto 1039 raportów, co stanowi 70% operatu badanej populacji. Taką próbę badawczą uznać można za reprezentatywną. Podrozdział 7.3 to szczegółowo opisane zmienne niezależne. Komentarze Habilitantki i podjęte decyzje są zakorzenione we wcześniejszych analizach z

UNIwersytet Warszawski

Wydział Zarządzania

ocenianej monografii. Podrozdział jest napisany w sposób staranny i jasny. Świadczy o dobrze zaprojektowanych badaniach. Podobnie dobrze oceniam modele zmiennych z podrozdziału 7.4, które w podrozdziale 7.5 zostały przeanalizowane w sposób dokładny i jasny. Doprowadziło to do weryfikacji postawionych hipotez i realizacji celu pracy.

Podsumowując, za elementy monografii wnoszące znaczny wkład w dyscyplinę ekonomii i finansów uznaję:

1. Podjęty przez Habilitantkę temat badaczy jest aktualny i ważny w kontekście procesów rozwoju gospodarczego a także postępu technologicznego i cywilizacyjnego.
2. W aktualnej literaturze przedmiotu wiele jest badań dotyczących różnych aspektów CSR. Badania Habilitantki o czynnikach CSR na płaszczyźnie ekonomii i finansów wpisują się w tę światową dyskusję, uzupełniają ją a przez to wnoszą wkład w dyscyplinę ekonomii i finansów.
3. Badania są oparte na dużej próbie, dobrze przygotowane pod względem metodologicznym i dobrze technicznie przeprowadzone a ich wyniki poprawnie zinterpretowane. Wkład w dyscyplinę ekonomii i finansów widzę przede wszystkim w nowej wiedzy, która pozwala lepiej zrozumieć działania przedsiębiorstw z zakresu CSR.
4. W analizie literatury w rozdziale 1 za nowatorskie można uznać podejście oparte na podziale modeli CSRowych osi lat 70tych i dostrzeżenie pewnych wspólnych cech modeli przed i po tej linii podziału.
5. Cenne jest zestawienie ze sobą nurtów ekonomii (neoklasycznej, instytucjonalnej i behawioralnej) i CSR oraz różnych czynników w ramach tej koncepcji.
6. Rozważania paradygmatyczne w kontekście CSR są w pewnej mierze nowatorskie.
7. Koncepcja badań własnych może stać się inspiracją dla kolejnych badaczy podejmujących podobne tematy.
8. Wyniki badań własnych rzucają nowe światło na CSR, szczególnie na jej kontekst ekonomiczny i są cenne na gruncie dyscypliny ekonomia i finanse.

O wielu słabych stronach monografii pisałem powyżej. W tym miejscu podsumuję główne słabości pracy:

1. Nie do końca jednoznacznie i dokładnie sformułowany problem badawczy.
2. Brak analiz pojęciowych wyjaśniających to co Habilitantka uznaje za „czynniki”. Te kwestie są bardzo pobieżnie potraktowane.

3. Niefiniowanie jednoznacznie niektórych używanych terminów (np. eksploracja, klasyfikacja, eksplikacja, strategiczny CSR, system otwarty, zależności systemowe, kategorie, praktyki i działania CSRowe oraz przejawy CSR a także pozycjonowanie CSR) oraz posługiwanie się zbyt swobodnie stwierdzeniami mocno kategorycznymi (np. konieczność, najczęściej spotykany, „istnieje stosunkowo niewiele studiów empirycznych badających czynniki, które mogą spowodować, że menedżerowie postrzegają odpowiedzialność przedsiębiorstwa za oddziaływanie na społeczeństwo i środowisko w sposób szeroki bądź ograniczają rozumienie roli przedsiębiorstwa do generatora wartości dla właścicieli”, „cechą badaną w ostatnich latach najczęściej jako czynnik elastyczności w kontekście biznesowym jest płęć”).
4. Sformułowane zostały tezy ale w dalszych częściach pracy nie ma do nich odniesień w związku z tym w zasadzie nie wiadomo jaką mają rolę pełnić w procesie badawczym.
5. Zbyt mało miejsca zostało poświęcone teoretycznym podstawom podejścia systemowego i za mało dyskusji o różnych wersjach modelu Carrolla. Na tych elementach opiera się w dużej mierze dalsza część monografii.
6. Niepełne wyprowadzenie zaproponowanych równań w rozdziale 2 z literatury przedmiotu.

5. Ocena pozostałego dorobku naukowego

Habilitantka jest autorką i/lub współautorką jeszcze 2 monografii:

- Doś A., (2011), Ryzyko ekologiczne przedsiębiorstw na rynku ubezpieczeń majątkowych, Poltext, Poznań;
- Wieczorek-Kosmala M., Doś A. (2017), KRI-kluczowe wskaźniki ryzyka w zarządzaniu płynnością finansową przedsiębiorstwa, CeDeWu, Warszawa.

W dokumentacji brakuje pełnych wersji tych monografii, żeby je poddać bardziej szczegółowej ocenie. Analizując jednak te fragmenty, które są załączone do dokumentacji oceniam je jako dobrze przygotowane, wydane w dobrych wydawnictwach i dotyczące tematyki jaką się zajmuje Habilitantka (CSR, zrównoważony rozwój, finanse). Niestety nie mogę się wypowiedzieć co do zawartości merytorycznej tych książek.

Oprócz tego Habilitantka jest autorką/współautorką 10 rozdziałów w monografiach naukowych, w tym 5 w języku angielskim. Rozdziały te są o CSR, zrównoważonym rozwoju, zarządzaniu ryzykiem, ubezpieczeniach i podatkach. 4 ukazały się w bardzo dobrych

UNIwersytet Warszawski

Wydział Zarządzania

zagranicznych wydawnictwach: Springer (3) i Emerald (1). Wśród pozostałych są monografie wydane przez dobre polskie wydawnictwa: Difin, CeDeWu, Poltext oraz wydawnictwa renomowanych publicznych uczelni: Uniwersytetu Gdańskiego i UE w Katowicach. Tematyka monografii jest zgodna z tematyką rozdziałów: CSR, zrównoważony rozwój, ubezpieczenia, finanse, podatki.

Uwaga techniczna: rozdział nr 6 ze spisu w tomie 1 dokumentów – w spisie treści autorka to Habilitantka, natomiast już w monografii widnieje inna autorka: Helena Ogrodnik. Uznaję to za pomyłkę techniczną wydawnictwa.

Teksty Habilitantki są na dobrym poziomie merytorycznym. Analizowanie kwestii związanych z CSR na gruncie ekonomii i finansów i publikowanie badań w monografiach z nimi związanych jest wkładem Habilitantki w rozwój dyscypliny.

Habilitantka jest też autorką/współautorką 31 artykułów naukowych w tym 18 po angielsku. Tematycznie dotyczą one tych samych obszarów, jakościowo też są przygotowane na dobrym poziomie. Publikowane były w Pracach Naukowych UE we Wrocławiu (8), czasopismach wydawanych przez Polskie renomowane uczelnie: UE w Katowicach (Studia Ekonomiczne (5), Journal of Economics & Management (3), Zeszyty Naukowe (1)), UŁ (Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym (1)), UJ (Zarządzanie Publiczne (1)), AGH (Managerial Economics (1)), UE w Krakowie (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie (1)). Dorobek jest głównie krajowy ale na dobrym poziomie, o czym świadczą wydawnictwa. Jest też ilościowo znaczny. Można stwierdzić, że profilowo Habilitantka jest spójna. Eksploruje dany obszar tematyczny konsekwentnie. Można stwierdzić, że jej badania i analizy uzupełniają współczesną literaturę z zakresu ekonomii i finansów o perspektywę związaną z szeroko pojętym CSRem, co uważam za znaczny wkład.

Minusem dorobku Habilitantki jest to, że jest on mało umiędzynarodowiony. Jest co prawda udział w konferencjach międzynarodowych (9), głównie w Czechach (4). Ale brakuje publikacji w czasopismach z IF. Nie świadczy to o braku znacznego wkładu w dyscyplinę ekonomia i finanse ale o ograniczonym wpływie tego wkładu. Natomiast cytowania w WoS i Scopus są na poziomie kilkunastu – to dobry wynik na tym etapie kariery. To jest poświadczenie wkładu Habilitantki w rozwój dyscypliny. O docenieniu Habilitantki świadczy też to, że była recenzentką w różnych czasopismach naukowych krajowych i zagranicznych i innych wydawnictwach. Natomiast aktywność w projektach naukowych jest słaba. Jest to dwukrotnie rola wykonawcy w projektach SONATA z NCNu. Brakuje udziału w projektach naukowych międzynarodowych.

Podsumowując pozostałe osiągnięcia naukowe Habilitantki stwierdzam, że wnoszą one znaczny wkład w dyscyplinę ekonomia i finanse głównie w kraju. Wkładem tym najogólniej ujmując jest podnoszenie wątków związanych z CSRem na gruncie ekonomii.

6. Ocena aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej uczelni

Staże naukowe we Włoszech:

- Miesięczny staż naukowy zrealizowany w 2018 roku w „Marco Biagi” Dipartimento di Economia, Università degli Studi di Modena e Reggio Emilia pod kierownictwem profesora Andrea Landi (tryb konkursowy, stypendium ACRI Young Investigators Training Program fundowane przez Associazione di Fondazioni e di Casse di Risparmio). Efektem stażu jest artykuł, który ukazał się (po złożeniu wniosku) w czasopiśmie z IF=2,95.
- Tygodniowy staż naukowy zrealizowany w 2016 roku w Catholic University of the Sacred Heart w Mediolanie (Włochy) pod kierownictwem profesora Roberto Moro Visconti. Efektem jest rozdział w monografii wydanej przez Emerald. Po stażu Habilitantka była recenzentką rozprawy doktorskiej obronionej we Włoszech.

No największe osiągnięcia jeżeli chodzi o aktywność naukową Habilitantki w więcej niż jednej uczelni. Choć staże te były krótkie to ich efekty są satysfakcjonujące.

Pozostałe aktywności to m.in. współpraca badawcza z Inholland University of Applied Sciences (Holandia), CEU Universidad Sao Paulo (Hiszpania), University College Ghent (Belgia), University of Finance and Administration (Czechy) oraz London South Bank University (Wielka Brytania), członkostwo w sieci badawczej European Risk Research Network (ERRN).

Stwierdzam, że Habilitantka jest aktywna naukowo w innych uczelniach a aktywność tę oceniam jako znaczną na tym etapie kariery naukowej. Tym samym **przesłanka trzecia** jest w mojej opinii spełniona.

7. Konkluzja

Ocenę osiągnięć naukowych dr Anny Doś sporządziłem w oparciu o wymagania określone w art. 219 ust. 1 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Stwierdzam jednoznacznie, że:

- Habilitantka posiada tytuł doktora nauk ekonomicznych, tym samym **spełniona jest przesłanka 1** (por. punkt 3 recenzji).
- Dorobek naukowy habilitantki (główne osiągnięcie – monografia (punkt 4 recenzji) i pozostały dorobek naukowy (punkt 5 recenzji)) stanowią znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse co stwierdziłem i uzasadniałem w punktach 4 i 5 recenzji, tym samym **spełniona jest przesłanka 2**.
- Aktywność naukowa Habilitantki realizowana była w więcej niż jednej uczelni zagranicznej i uznaję ją na tym etapie kariery za aktywność istotną, tym samym **spełniona jest przesłanka 3** co uzasadniałem w punkcie 6 recenzji.

Ostatecznie pozytywnie oceniam dorobek naukowy i aktywność naukową dr Anny Doś. Popieram wniosek dr Anny Doś o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Marcin Żemigła